CEZAR AUREL BANU

Turcii și tătarii din Dobrogea: rezistență și represiune în România comunistă

După 23 august 1944, regimul comunist a acționat pentru integrarea mascată a minorităților etnice din România, afectându-le astfel grav identitatea etnico-spirituală.[1] Multe geamii, moschei, cimitire au fost distruse sau au fost lăsate în paragină, în perioada ateismului oficial. Lăcașuri de învățământ laic și religios au fost confiscate și naționalizate de către statul comunist. Dacă în 1906 existau în Dobrogea peste 300 de lăcașuri de cult, după decembrie 1989 numărul lor era doar de 80. Din 261 de unități de învățământ în limba maternă, câte existau în Dobrogea după reforma învățământului din 1948, s-a ajuns la situația ca după 1967 să nu mai existe nici una. Personalul religios și cadrele didactice care trebuiau să asigure instruirea minoritarilor în limba maternă a scăzut drastic, devenind total insuficient. Presa, emisiunile de radio și de televiziune în limba maternă au lipsit cu desăvârșire în perioada 1944-1989. În aceste condiții vitrege, minoritarii turco-tătari și-au păstrat cu greu identitatea etno-confesională iar consecințele acestei politici a statului comunist se resimt și azi și sunt greu de reparat.

În această relatare mă voi referi la un aspect mai puțin cunoscut din păcate azi și anume la dimensiunea tragică a represiunii comuniste, așa cum a fost resimțită ea la nivelul comunității turco-tătare din România. Cetățeni ai acestei minorități, ca de altfel și alte persoane făcând parte din populația majoritară română sau de alte naționalități, au avut de înfruntat avatarurile arestărilor, ale deportărilor, ale torturilor, ale confiscărilor și ale persecuțiilor de tot felul. Minoritari ai acestei etnii, oameni de diferite profesii, bărbați și femei, chiar și copii au fost victimele unui mecanism diabolic de exterminare sistematică. Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Represiunea s-a extins adeseori și asupra familiilor celor proscriși. Aceștia au fost dați afară din locuințe, din slujbe, din școli, au fost stigmatizați în raport cu ceilalți ca «dușmani ai poporului». Sunt cunoscute cazurile soției lui Negip Fazal, Sultana sau Djamil, soția unui hoge din insula Ada-Kaleh, închise și ele datorită activității lor anticomuniste. Uneori, oameni care au avut curajul să înfrunte represiunea în numele respectării unor valori umane, al credinței au fost victimele unor denunțuri ale unor semeni de-ai lor, într-o societate ce a cultivat delațiunea, frica, neîncrederea. A fost o acțiune

criminală sistematică de distrugere a unei elite și a unei civilizații. În acest context, considerăm că este foarte importantă realizarea «memorialului durerii» minorității turco-tătare. A uita pe toți cei care au suferit în anii beznei comuniste, indiferent de naționalitatea și credința lor, ar însemna să-i condamnăm încă o dată prin amnezia noastră. Nu se cunosc în prezent dimensiunile exacte ale tragediei pe care a reprezentat-o represiunea comunistă asupra cetățenilor de etnie turco-tătară din România. Datele pe care le furnizăm în continuare sunt deci incomplete și cu această ocazie ne cerem scuze pentru atâtea și atâtea victime și suferințe anonime ale unui sistem monstruos.

Motivele acestei represiuni împotriva unor cetățeni de origine turcă și tătară din România erau în parte aceleași ca și pentru ceilalți cetățeni ai României: apartenența socială «ne-sănătoasă», acuzațiile stigmatizante de «burghezi», «moșieri», «chiaburi», deci într-un cuvânt «exploatatori», «dușmani de clasă», acuzați de «activitate dușmănoasă îndreptată împotriva orânduirii de stat», «spionaj» ș.a.m.d. Față de aceste acuzații false și arhicunoscute, cetățenii de etnie turcă sau tătară au mai «beneficiat» și de câteva învinuiri specifice: spionaj în favoarea Turciei, stat capitalist și adversar istoric al URSS, vina de a fi adăpostit, în timpul și la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, refugiați tătari din Crimeea.[2] Între minoritarii turco-tătari care au avut de suferit represiunea regimului comunist, intelectualii ocupă un loc important.

Inimoasa profesoară din Constanța, Güner Acmola, s-a ocupat între altele, după 1990, de aspecte legate de represiunea comunistă asupra minorității turco-tătare din Dobrogea.[3] Domnia sa este autoarea inițiativei de continuare a unei tradiții, de editare a revistei bilingve *Emel* (Idealul), care a fost publicată pentru prima dată de o personalitate a lumii tătare dobrogene, Mustegep Ulküsal. În paginile acestei reviste de prestigiu a minoritarilor turco-tătari din România și nu numai, își fac loc, între alte subiecte legate de cultura și istoria acestei etnii, mărturii privind memoria represiunii comuniste. În încheierea articolului său, prezentat la ediția din 2002 a Simpozionului de la Pitești, doamna Acmola prezintă o listă de etnici turci și tătari care au trecut prin experiența temnițelor comuniste.[4] Până în prezent domnia sa a identificat un număr de 93 de etnici care au avut de suferit. Printre aceștia, mulți sunt intelectuali (hogi, medici, avocați, învățători, ingineri, ofițeri care fuseseră pe front etc).

Broșura editată de UDTTMR în anul 2000 la Constanța, intitulată *Mișcarea națională a tătarilor crimeeni (evenimente, fapte, eroi*), tradusă și coordonată de profesorii E. și Y. Meme-demin, 2000, cuprinde de asemenea la final o listă de 47 de minoritari turci și tătari, victime ale temnițelor comuniste.[5] Între aceștia, 26 sunt intelectuali, cetățeni loiali statului român, creatori de valori materiale și spirituale, fruntași ai satelor care au suportat condițiile inumane ale închisorilor de la Jilava, Sighet, Gherla, Aiud, Salva, Canalul Midia, Caransebeș, Peninsula Bălți, Pitești și Constanța. Redăm în continuare numai câteva nume:

Irstmambet Iusuf, învățător din Constanța, condamnat la muncă silnică pe viață;

Mustegip Samedin, hoge din Constanța, condamnat la muncă silnică pe viață;

Sali Regep, hoge, imamul de București, condamnat la muncă silnică pe viață;

Osman Becmambet Ali, din Valea Seacă - Constanța, hoge, 20 ani muncă silnică;

Memet Vani, Dulcești - Constanța, învățător, 15 ani muncă silnică;

Resat Kamil, medic, Mangalia, 15 ani muncă silnică;

Sadac Ibrahim, fost muftiu, Dulcești - Constanța, 15 ani muncă silnică;

Iusuf Duagi, hoge, Mosneni - Constanța, 14 ani muncă silnică;

Mustafa Amet, fost muftiu, Constanța, 10 ani muncă silnică;

Geafer Iusuf, hoge, Nuntași - Constanța, 10 ani muncă silnică;

Ferhad Faic, hoge, Valea Seacă - Constanța, 10 ani muncă silnică;

Teofic Islean, confesor militar, Grăniceru - Constanța, 10 ani muncă silnică;

Albamit Izet, hoge, Topraisar - Constanța, 10 ani muncă silnică;

Abdula Ablai, învățător, Valea Seacă - Constanța, 8 ani muncă silnică;

Salim Geafar, hoge, Valea Seacă - Constanța, 8 ani muncă silnică;

Eiup Musa, medic, Valea Seacă - Constanța, 8 ani muncă silnică;

Tasin Ibraim, învățător, Constanța, 8 ani muncă silnică;

Șaib Veli, hoge, Albești - Constanța, 7 ani muncă silnică;

Facredin Omer, avocat, Constanța, ?;

Șevchet Musa, hoge, Constanța, 8 ani muncă silnică.

În broșură sunt amintite de asemenea câteva nume de intelectuali turci și tătari care au murit în detenție: Omer Lütfü, profesor; Osman Nuri, jurist; Edip Mehmet Ali, hoge; Sadic Ibrahim, fost muftiu; Sagit Ali Mustegip, inspector școlar; Șevchet Musa, hoge; Sükrü Ibrahim, comisar.

Cicerone Ioanițoiu, el însuși deținut în temnițele comuniste, a inițiat după 1990 un lăudabil demers de repertoriere a victimelor represiunii comuniste din România, în lucrarea sa în mai multe volume, *Victimele terorii comuniste (arestați, torturați, întemnițați, uciși*).[6] Autorul a identificat între alte victime ale gulagului comunist, un număr de 65 de minoritari turco-tătari, dintre care circa jumătate sunt intelectuali. Dintre aceștia, prezentăm mai jos doar câteva nume:

1. *Curtmolla Enan C.*, născut la 15 februarie 1896, în satul Abrud, comuna Adamclisi - Constanța, hoge tătar, fost muftiu, învățător, membru PNȚ, arestat la 20 aprilie 1952, condamnat de Tribunalul Militar Teritorial București la 10 ani de muncă silnică (sentința nr.173/11 martie 1953) pentru «crimă de uneltire contra ordinii sociale și subminarea autorității de stat» pentru că a ascuns tătari refugiați din Crimeea, mort în penitenciarul de la Aiud;

2. Curtmolla Etem, hoge, fost muftiu, Medgidia, arestat și condamnat în 1952 la 5 ani de închisoare corecțională pentru «uneltire contra ordinii sociale»

în lagărul de la Peninsula (…);

3. *Ablai*, hoge musulman, turc din Medgidia, condamnat pentru că a ascuns tătari din Crimeea care nu doreau întoarcerea în «paradisul sovietic»;

4. *Belula Șevchet*, consul turc, condamnat pentru spionaj într-un proces înscenat, cu implicarea Legației Turciei din București, a trecut în arest pe la Ministerul de Interne, Jilava, Mărgineni și spitalul Văcărești, unde a murit se pare în 1963;

5. *Bolat Șaip*, născut în 1893 în comuna Tătaru (Azaplar), județul Constanța, arestat în 1951, mort la Bicaz în 1953;

6. *Edip Mehmed Ali*, născut în 1908, în comuna Topraisar - Constanța, hoge la geamia din Parcul Carol, arestat la 7 iunie 1952, condamnat la muncă silnică pe viață, mort în penitenciarul de la Văcărești la 29 martie 1960. Geamia unde a slujit ani de zile a fost dărâmată tot în 1960 pentru a face loc Panteonului comunist din noul Parc al Libertății;

7. *Emin Mihat Omer*, inginer, născut la 5 februarie 1928 în Bulgaria, arestat la 21 noiembrie 1951, judecat pentru legături cu Consulatul Turciei, condamnat de Tribunalul Militar Constanța la 12 ani de muncă silnică, mort în închisoare la 17 noiembrie 1961;

8. *Emin Mustafa Ali*, hoge la geamia Coiciu din Constanța, arestat în 1950 și torturat de Securitatea Constanța, condamnat de Tribunalul Militar Constanța la muncă silnică pe viață pentru «uneltire contra regimului comunist»;

9. *Etem Hagi Ahmed*, pilot în aviația civilă, arestat în aprilie 1950, judecat în procesul înscenat în jurul Legației Turciei din București pentru scrisori trimise în străinătate prin intermediul lui Vasile Ciobanu și Kiazim Artuan, condamnat în toamna lui 1950 la 5 ani de muncă silnică pentru spionaj, a trecut prin penitenciarele de la Jilava, Aiud și Pitești;

10. *Eyup Menali*, satul Valea Seacă, comuna Sânzieni - Constanța, hoge, arestat și torturat la Securitatea Constanța, 10 ani de muncă silnică;

11. *Neazif Geanacai*, născut la 14 august 1913, satul Nuntași, comuna Istria - Constanța, învățător și hoge, arestat la 17 aprilie 1952 pentru ajutorarea tătarilor fugiți din Crimeea, 5 ani de închisoare pentru uneltire contra ordinii sociale și înaltă trădare, execută o parte a detenției la penitenciarele din Aiud și Pitești;

12. *Negip Fazal Sultan*, născută la 31 ianuarie 1913, soția martirului național tătar, Negip Hagi Fazal, intelectuală și militantă a comunității tătare din Dobrogea, prima poetă tătăroaică din Dobrogea;

13. *Mamut*, comandant de vas, arestat și judecat în procesul înscenat în jurul Legației Turciei din București, condamnat la închisoare în 1950, probabil la închisoarea Jilava;

14. *Medin*, hoge, comuna Topraisar, arestat și condamnat în 1953;

15. *Mustagep Husein*, născut la 2 februarie 1916 în comuna Negrești - Constanța, hoge, arestat și condamnat de către Tribunalul Militar Constanța la

închisoare pe viață în 1953 pentru vina de a fi sprijinit pe tătarii crimeeni refugiați în Dobrogea;

16. *Mutalip Sagit Ali*, născut la 17 aprilie 1907 în comuna Cogealac-Constanța, hoge la geamia din Constanța, arestat la 11 august 1952 printr-o înscenare a Securității Constanța, condamnat 15 ani de muncă silnică pentru «înaltă trădare și spionaj», mort la penitenciarul Gherla în 1963.

Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului a realizat începând din 2001, sub coordonarea lui Octavian Roske, un dicționar al represiunii comuniste în România, poate cel mai complet până în acest moment, în care își găsesc locul laolaltă, călăi și victime.[7] Organizată pe criteriul alfabetic, lăudabila inițiativă a ajuns până în prezent la volumul III (litera "M"). Alături de alte victime ale sistemului represiv comunist, autorii au identificat și un număr de 96 de etnici turco-tătari.

Recent, în anul 2004, profesorul Marian Cojoc, de la Universitatea Ovidius din Constanța, a coordonat redactarea unui volum de documente privind rezistența armată în Dobrogea.[8] Bazat pe documente inedite, de arhivă (în special a ASRI), volumul prezintă câteva aspecte interesante privind implicarea unor elemente ale populației de origine turco-tătară în lupta anticomunistă, alături de români și de alte etnii (participarea la organizații clandestine, acțiuni "subversive" și chiar armate). Așa de exemplu sunt cazurile hogii Ablamit Muedin din comuna Topraisar - Constanța[9] sau al hogii Ecrem Mamut din comuna Ciocârlia - Constanța, ultimul suspectat de fi fost simpatizant legionar.[10]

În listele prezentate mai sus se observă că în primele rânduri ale rezistenței anticomuniste s-au aflat elemente ale clerului musulman, mulți dintre ei în același timp și învățători, adică exact factorii de coeziune ai comunității turco-tătare din Dobrogea, pe care comuniștii încercau mai mult sau mai puțin voalat s-o distrugă.

În continuare voi face o scurtă trecere în revistă a contextului politic, intern și internațional, în primii ani de după sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, în care au avut loc evenimentele din Dobrogea.

În contextul înclinării balanței războiului în favoarea trupelor Aliate, în anii 1943-1944, la 8 aprilie 1944, Marele Stat Major a decis retragerea trupelor române de pe frontul de Răsărit, pe fondul eliberării peninsulei Crimeea de către armatele sovietice din Frontul 4 Ucrainean. Odată cu retragerea trupelor româno-germane, au sosit în România (în special în Dobrogea) și un număr important de tătari crimeeni, după cum reiese din «Raportul informativ asupra stării de spirit a populației din municipiul și județul Constanța pe luna aprilie 1944», întocmit de prefectul județului, Alexandru Ignătescu: «…Numărul mare de refugiați tătari veniți din Crimeea și din teritoriile URSS și care se află încartiruiți în orașul și în comunele din județul Constanța, prezintă un pericol permanent în ceea ce privește ordinea și siguranța statului, întrucât speră să fie repatriați cât mai repede în Turcia.»[11]

Numărul de refugiați tătari din Crimeea în Dobrogea va crește simțitor după emiterea de către Comitetul de Stat al Apărării a Decretului nr. 5859 din 11 mai 1944, privind deportarea tătarilor crimeeni în Uzbekistan și în alte republici sovietice din Asia Centrală, document semnat de I.V. Stalin și contrasemnat de Beria, Molotov, Malenkov, Andreev, Kosâghin, Smirnov și alți organizatori implicați în operațiunea de purificare etnică a Crimeii.[12] Ca pretext a fost invocată colaborarea unor elemente ale tătarilor crimeeni cu armata germană de ocupație, prin participarea a circa 20.000 de luptători în cadrul Comitetelor Naționale Tătare, create sub directa îndrumare a autorităților germane cu scopul de a contracara activitatea și lupta partizanilor sovietici.

Unii dintre tătarii crimeeni erau suspectați nu numai de către sovietici, ci și de către autoritățile antonesciene pentru pretinsa colaborare cu organizații comuniste bolșevice. Suspectați prin urmare atât de regimul sovietic cât și de cel antonescian, refugiații crimeeni s-au bucurat totuși de sprijinul conaționalilor lor dobrogeni. Astfel, primarul localității Negru-Vodă, în raportul său cu nr.1543 din 19 iulie 1944, înaintat prefecturii Constanța, preciza: "…Au dat o frumoasă ospitalitate refugiaților veniti din Crimeea și se îngrijesc de ei în permanență".[13] În «Raportul informativ privind starea de spirit a populației din municipiul Constanța pe luna iunie», nr.12928, datat 4 iulie 1944, același prefect, Al. Ignătescu, arăta: «…tătarii băștinași sunt elemente corecte și supuse legilor țării».[14] Și o lună mai târziu, un alt raport al prefectului de Constanța, afirma același lucru: «…Elementele tătare băștinașe sunt corecte și credincioase statului». [15]

După înlăturarea regimului Antonescu și stabilirea prevederilor Convenției de Armistițiu de la 12/13 septembrie 1944, prigoana împotriva tătarilor crimeeni s-a intensificat. Dobrogea a intrat în sfera prevederilor acestei Convenții chiar înainte de a fi semnată la Moscova. Mărturie în acest sens stau faptele petrecute pe teritoriul dobrogean odata cu instalarea trupelor sovietice, imediat după 23 august 1944. Astfel invocând necesitatea aplicării riguroase a prevederilor Convenției, art. 5, ocupantul sovietic a solicitat în mod expres noilor autorități române "repatrierea" urgentă a tătarilor refugiați din Crimeea și pedepsirea aspră a tătarilor dobrogeni care le ofereau adăpost și sprijin.[16] Reprezentantul acestei comisii pentru aplicarea prevederilor Convenției în județul Constanța, maiorul sovietic Nekrasov, acuza autoritățile române locale, la 27 decembrie 1944, de tergiversarea acestei probleme. Noul prefect al județului, V. Dușa, s-a conformat, a căutat și a predat urgent o parte a celor vizați. La începutul lui februarie 1945, acesta raporta MAI, că «sunt întocmite liste din ordinul CAC (sovietică) pentru tătarii crimeeni supuși repatrierii și că pentru descoperirea acestora care sunt ascunși (sic!) se cercetează și tătarii din Dobrogea» (Anexa I a și I b).[17] Cu acest prilej, au fost reținuți pentru cercetări fostul muftiu al tătarilor din Dobrogea, Sadic Ibrahim, care după 23 august 1944 fusese internat în lagăr pe motiv că «a fost în Crimeea, trimis de Gestapoul german (sic!) pentru a determina curentul de desfacere a Crimeii de

Uniunea Sovietică».[18] O altă acuzație adusă acestuia era faptul că a «creat nuclee de tătari veniți din Crimeea care au defăimat în cel mai înalt grad și armata sovietică». Totodată, autoritățile comuniste urmăreau și activitatea altui fost muftiu, Nuri Resul. Acesta era căutat pentru relațiile sale speciale cu persoane de la Consulatul Turciei din Constanța (Anexa IIa și IIb). În urma controalelor efectuate, Prefectura Constanța informa organele MAI că «s-au sustras repatrierii în URSS (a se citi Siberia) un număr de 588 de cetățeni sovietici, mulți dintre ei tătari, care au fost înaintați Comitetului pentru Repatrieri, după 9 martie 1945».[19] Dând curs insistențelor sovietice, prefectul de Constanța raporta că «am ordonat un nou control în fiecare comună și în fiecare oraș (...). Controlul s-a efectuat între 17-20 mai a.c. (1945) și am descoperit încă 33 de persoane repatriabile».[20]

În anii regimului stalinist (1944-1953) a avut loc o scindare la nivelul conducerii comunității turco-tătare din România, precum și un proces de infiltrare a acesteia cu elemente fidele PCR. De asemenea asupra conducerii religioase (Muftiatul din Constanța) s-au exercitat presiuni politice, reprezentanții săi fiind în dese rânduri supravegheați, arestați, torturați și chiar uciși. Astfel, în «Raportul PCR Constanța» din decembrie 1946 se arăta: "Tătarii și turcii stau sub mai multe influențe. Problema cea mai arzătoare pentru ei a fost cea a muftiului, pe chestiunea aceasta ivindu-se mari neînțelegeri între ei. Lupta s-a dat între Abibula și Halil, fiecare cu partizanii lui și în timp ce unul din ei reușea să ocupe această funcție, celălalt lucra să îl doboare».[21] Dezbinarea de la nivelul conducerii confesionale a comunității turco-tătare s-a manifestat încă din 1945, după cum menționa referatul semnat de viitorul șef al Securității Constanța, N. Doicaru, în septembrie 1945, și înaintat Direcției Generale a Poliției. Acesta recunoștea acțiunea de supraveghere a Consulatului turc și cunoștea frământările de la Muftiatul Constanța, str. Mitropolit Șaguna. În acea vreme muftiu era Murat Iusuf, care-l înlocuise pe predecesorul său, Nuri Resul, cercetat de Securitate pentru presupusul sprijin acordat refugiaților crimeeni din Dobrogea.[22]

Congresul clerului musulman, ținut la Constanța, în sala cinema «Regina», la 2 octombrie 1945, a fost supravegheat de Chestura Poliției din oraș, care a întocmit imediat un raport către Prefectura locală: «Ședința a început la orele 11.00 sub președinția muftiului de Dobrogea. Au luat cuvântul în afară de primul muftiu al Dobrogei, Hagi Ali, consilierul județean al Muftiatului Dobrogea, Tasin, hogi, imami și învățători din Medgidia, care au vorbit în numele tineretului musulman, Vasile Vasilescu, profesor la Școala Musulmană din Constanța, Memet Ali Osman (PSD Constanța), delegatul Ministerului Cultelor, Gemet Mram, hogea Emir Saib (comuna Albești), prefectul de Constanța, Victor Dușa».[23] Demn de remarcat este faptul că nu erau consemnate discuțiile privind problemele comunității turco-tătare. La întrunire se preciza că au participat circa 100-150 de persoane.

La 26 septembrie 1946, s-a înființat la Constanța Frontul Unic Muncitoresc

Musulman (FUMM). Din partea PCR, actul de constituire a fost semnat de reprezentanți ai comunității turco-tătare: ing. Iurfan Feuzi, Menzeit Sali și Refic Abduraman, din partea PSD de Mustafa Emin, Cheazim Memet și Memet Suliman. Cel mai important punct de pe ordinea de zi a fost numirea unui muftiu, cu «bune calități profesionale și morale, simpatizat de credincioși» dar... și cu concepții «real democratice». FUMM devenise deci o organizație total subordonată PCR Constanța. Alte puncte de pe ordinea de zi erau «democratizarea Comitetului Central UDM din România», «organizarea comunității musulmane pe baze largi, democratice».[24] Alegerea muftiului conform cerințelor enunțate mai sus nu s-a realizat nici până în decembrie 1946, după cum se arăta în «Raportul comitetului PCR Constanța». Nici «Blocul Musulmanilor Democrați» nu a reușit să rezolve această problemă, având o activitate slabă, după cum menționa însuși raportul amintit.[25] La alegerile parlamentare din noiembrie 1946, mulți musulmani, deși încadrați în partidele «democratice», au dat votul «reacțiunii».[26]

Dezamăgirea comuniștilor reiese și din «Raportul de activitate al Comitetului Județean PCR Constanța (noiembrie 1947)». Aceștia recunoșteau faptul că «populația musulmană, deși în majoritate săracă, nu am reușit să o încadrăm pe drumul democrației, o parte stând sub influența unor chiaburi intelectuali sau hogi, care ascultă posturile de radio Ankara și Londra, o altă parte e neutră și o mică parte e încadrată la noi sau la Frontul Plugarilor. Având un nivel cultural scăzut, dă cu ușurință crezare zvonurilor».[27] Se remarcă deci puternica influență a intelectualității turco-tătarilor dobrogeni (hogi, învățători etc.) față de conaționalii lor.

În ianuarie 1948, Direcția Generală a Siguranței a emis ordinul nr.58120 S prin care se cerea Comisariatului de Poliție Portuară Constanța, «să ia măsuri pentru arestarea foștilor membri ai Comitetului Tătar din Crimeea, care în prezent sunt ascunși în România: Abduramil Djemil, fost președinte al comitetului (...), Kurtseitov Erejden, vicepreședinte, Samsonov Mamet, fost conducător al secției propagandă, Ablai Feumai, fost conducător al secției religioase, Sadâc Fazal, vicepreședinte al secției religioase, Husein Arpan, fostul conducător al secției administrative». Erau date în urmărire generală un număr de 24 de persoane.[28] Inspectoratului de Poliție Constanța i se cerea «intensificarea cercetărilor pentru identificarea tuturor celor enumerați mai sus, rezultatele urmând a fi raportate de către fiecare comisariat de poliție din zonă până la 19 februarie». Autoritățile comuniste nu au fost capabile să-i descopere pe unii dintre aceștia, fapt demonstrat prin repetarea altor ordine asemănătoare. Destui tătari crimeeni, sprijiniți nu de puține ori de elemente ale clerului musulman dobrogean, au reușit să părăsească teritoriul țării în bune condiții.

Minoritatea turco-tătară din Dobrogea va cunoaște adevărate drame în anii 1951-1952, când a avut loc un nou val de arestări, iar multe familii ale acestei etnii au fost deportate, în condiții teribile, la mare distanță de casele lor.[29] În noaptea de 19 aprilie 1952, a Paștelui ortodox, au fost arestați 39 de turci și

tătari de profesii diverse (hogi, medici, avocați, simpli agricultori). În total, aceștia au totalizat peste 500 de ani de detenție. Un proces al unui lot de tătari a avut loc la 11 martie 1953.[30]

Una din personalitățile dobrogene care s-a implicat în adăpostirea tătarilor crimeeni a fost Negip Hagi Fazal, poet, om de cultură, dramaturg, culegător de proverbe tătărești, militant al Comitetului Național al Tătarilor din Crimeea. Acesta era unul din absolvenții eminenți ai Seminarului Musulman din Medgidia,[31] instituție cu o vechime de peste 300 de ani în Dobrogea și care în 2001 și-a serbat centenarul de când funcționează la Medgidia, apoi al Academiei de Studii Cooperative din București, colaborator la revista turco-tătară *Emel (Ideal)*, înființată de fratele său mai mare, numaipuțincunoscutul militant Mustegip Ulküsal. Când NKVD-ul a început prigoana tătarilor crimeeni, Negip Fazal a fost unul dintre artizanii adăpostirii acestora. Acest fapt, aflat de autorități, l-a determinat să se ascundă la rândul său în satele din județul Constanța, prin păduri și fânețe, prin poduri sau beciuri. Acesta a organizat rețeaua de primire, repartizare în sate, a susținut cu banii lui, vânzând grâu chiar armatei sovietice, pe tătarii crimeeni.[32] A refuzat propunerile de a fugi în Turcia când încă mai era posibil, spunând: «Nu-mi las poporul la greu». La 15 octombrie 1948 a fost arestat de Securitatea Constanța, în plin centrul orașului. După numai cinci zile de arest și de torturi, familia a fost anunțată să vină și să ridice cadavrul de la morgă, căci Negip Fazal se spânzurase în închisoare. Însă părul ars, limba mușcată, capul zdrobit dovedesc cinismul celor care l-au torturat și ucis.

La 11 martie 1953 a fost condamnat la pedepse aspre un grup format din 14 tătari și un român, acuzați de participare și constitutire de organizații contrarevoluționare, propagandă pentru așa-zisa Eliberare a Crimeii și formarea unui stat independent tătar, colectare de bani și alimente, găzduire a elementelor naționale crimeene, colaborare cu trupele germane în timpul războiului, spionaj în favoarea Turciei și Marii Britanii prin intermediul Consulatului turc din Constanța (Irstmambet Iusuf, Mustegip Husein, Memet Mendu, Ali Osman Becmambet, Abdula Teofic Islean, Serafedin Ibraim, Memet Ali Vani, Sultan Fazal, Sali Mendu, Nasif Geanacai, Iusuf Geoafer, Saib Velit Abdula, Amet Mustafa, Malic Cadir, Ennan Curtmolla și Ștefan Căruntu – dosar anchetă nr. 2280, 4 volume). Una din condamnate, Sultan Fazal (8 ani), fusese soția lui Negip Hagi Fazal. Investigațiile organelor de anchetă penală au fost îndreptate asupra implicațiilor pe care aceștia le-au avut în anii 1942-1943, activitatea celor acuzați pentru strângerea de voluntari dobrogeni, furnizarea de informații autorităților germane de ocupație din Crimeea și nu în ultimul rând, de colaborare cu serviciile secrete străine, prin intermediul personalului Consulatului turc, în perioada 1950-1951. Ca probe aduse în sprijinul acuzațiilor de spionaj, organele Securității au prezentat schimbul de scrisori ai unor membri ai lotului prin intermediul marinarilor turci, cu serviciul secret turc, în lunile mai 1950 și iunie 1951. În procesul verbal de interogatoriu al lui

Irstmambet Iusuf din 19 iulie 1952, acesta a declarat (mai mult ca sigur după torturi) că «o portiță pe care o aveau [tătarii menționați, *n.a.*] de a trimite informații era Șevchet Musa, secretar al consulatului turc din Constanța, care putea trimite mai ușor, în calitatea pe care o avea, corespondența cu informațiile respective.[33] Iusuf, unul din acuzații principali, fost învățător și hoge, care făcuse parte și din mișcarea legionară, conform evidențelor Securității, încă din 1937, a explicat ce anume li s-a cerut ca informații de către serviciul secret turc pe filiera amintită (este ridicol de acceptat faptul că inculpații au declarat aceasta de bună voie): «despre felul cum s-a trecut la exproprierea moșierilor, despre reforma învățământului, despre situația economică a țării, adică cum se prezenta piața (sic!), dacă se găsesc alimente, situația comerțului la stat și la liber, modul cum trăiește populația» etc.[34]

În interogatoriul lui Septar Mendu din 16 iunie 1952, acesta a «recunoscut» că aceeași filieră a fost utilizată pentru a da informații despre începutul lucrărilor la Canal, subliniind faptul că «acestea merg prost, că pe șantierele acesteia este mare debandadă și risipă de materiale, că se muncește prost, cu oameni veniți de bunăvoie cât și cu oameni aduși cu forța. Ultimii sunt deținuții politici (...), în număr foarte mare, care lucrează în condiții foate grele, pe frig și pe ploaie, hrana lor este foarte proastă».[35] Mendu a precizat că a furnizat informații despre «cazematele ce se construiau» pe tot litoralul Mării Negre, de la gurile Dunării până la Mangalia, unde erau instalate tunuri grele (...)[36] și despre faptul că «vis-à-vis de penitenciarul Constanța se află comandamentul trupelor sovietice».[37]

Într-un alt interogatoriu, obținut mai mult ca sigur tot prin «mijloace specifice» Securității, Irstmambet Iusuf arăta că: «eu am dat informația că în Constanța se găsește multă armată sovietică care este cantonată aproape în toate cazărmile românești. Despre armata RPR am informat că ostașii sunt încartiruiți în barăci instalate pe terenuri virane și la marginea orașului și că (...) majoritatea lucrează pe șantiere și la Canal. Am arătat că în Mangalia, unde este lacul, se construiește un port pentru adăpostirea vaselor militare și un aerodrom militar».[38]

Rechizitoriul Procuraturii Militare Teritoriale București, nr.8/27 februarie 1953, după ce a examinat dosarul privind pe cei menționați mai sus, a ajuns la concluzia că aceștia se făceau vinovați pe lângă «crima de uneltire contra ordinii sociale» [art. 209, partea a III-a Cod penal, *n.a.*] și de «tentativa de știrbire a independenței statului sovietic, de desprindere din teritoriul acestui stat a provinciei Crimeea și de aducere în cazul izbucnirii unui nou război mondial, în stăpânirea naționaliștilor tătari, români și crimeeni, sub forma unui stat liber și independent de Uniunea Sovietică».[39] Demn de remarcat este faptul că această ultimă acuzație era incriminată chiar de Codul penal român, ca «delict contra siguranței statului străin, art. 224 combinat cu art. 226 și 184, Cod penal».[40] Ca urmare s-a dispus trimiterea în judecată, în stare de arest, a tuturor celor învinuiți.[41]

Conform sentinței nr.179 a Tribunalului Teritorial București, din 11 martie 1953, care «s-a deplasat special la Constanța», s-a decis condamnarea lui «Irstmambet Iusuf și a lui Mustegip Husein la muncă silnică pe viață, pentru crimă de înaltă trădare, la 10 ani de detențiune simplă pentru delictul de uneltire contra siguranței unui stat străin».[42] Acuzatul Memet Mendu a primit aceeași pedeapsă; Ali Osman Becmambet, 20 de ani de muncă silnică; Memet Ali Vani (premiant și bursier al Seminarului din Medgidia, profesor de limba tătară la Școala Pedagogică Tătară din Constanța, poet, dramaturg și scriitor, autor al unei gramatici de limba tătară, lider al tătarilor dobrogeni), la 15 ani de detențiune simplă; Abdula Teofic Islean, 12 ani de detenție simplă; Sultan Fazal, 8 ani; Geanacai Nazif, 5 ani; Amet Mustafa, Enan Curtmolla, Serafedin Ibraim și Ștefan Căruntu, la câte 10 ani; Șaib Veli Abdula și Malic Cadâr la câte 7 ani. În urma recursului din noiembrie 1953, lui Mustegip Husein și Septar Memet Mendu, pedeapsa de muncă silnică pe viață le-a fost comutată la câte 25 de muncă silnică.[43]

În cadrul organizației «Regionala Marea» (ai cărei membri au fost condamnați în două loturi, în martie 1950 și septembrie 1952), condusă de Negulescu Ion, au activat și hogea Osman Ali Becmambet (amintit în lotul celor 15 acuzați tătari de spionaj, în 1953, la Canal) și Refic Giumali.[44]

Despre rezistența anticomunistă a lui Negip Fazal, a unor hogi, precum și a altor intelectuali turco-tătari dobrogeni să lăsăm în continuare să relateze pe o refugiată tătăroaică din Crimeea, la vremea când, copil fiind, aceasta se ascundea în Dobrogea împreună cu familia ei (1944-1952), Enise Reșit Memet din Ahmescit (denumirea tătară a capitalei Crimeii, Simferopol):[45]

«După ocuparea României de către trupele rusești, am fost nevoiți să ne mutăm, chiar și în satul Azaplar (Tătaru), la alte și alte familii, tata hoge Adilseyt sau Malik Cadâr…Nu mai rețin data precisă, era ori către sfârșitul lui 1945, ori pe la începutul lui 1946, când ne-am mutat la Vârtop, în casa preotului musulman Irstmambet. Apoi în ascunzătorile noastre nesfârșite am poposit noi, cei fugăriți și vânați ca animalele, în satul Palazu Mare, la «unchiul» Șakir. El era rudă cu hogea Irstmambet. De acolo am ajuns la Omerșah (Valea Seacă), întâi în casa hogii Memet Vani, apoi în casa dlui hoge și învățător Ali Osman Becmambet (…) de acolo ne-am mutat la hogea Sali Menali, rămânând în ascunzătorile pe care acești oameni deosebiți ni le pregăteau. Schimbam des casele, de frică, schimbam des satele tot de frica ostașilor ruși, care ajungeau peste tot (…) Apoi am mai stat în casa hogii Nazif Geanacai din Tokusupu, apoi la Kalil-akay din Mihail Kogălniceanu (Constanța). Și tot așa, fugind de cei care ne prindeau și ne trimiteau în Siberia, am ajuns și la Karatai, în casa familiei Abdulgemil Aziz, unde m-am împrietenit cu fetele din casă, Muzein și Ager. Destinul crud ne-a mai dus la Hagieni, la Cobadin, la Topraisar, la Malsur, unde era hoge dl Epan, care s-a speriat și ne-a trimis în casa altui sătean. În casa acelui om – câți eroi știuți și neștiuți a dat neamul nostru – mai erau și alți

crimeeni, am mai uitat numele[46] în toți acești ani cumpliți (…). De altfel dl. Negip (Fazal), dl. Irstamambet, ne trimiteau numai în casele care prezentau garanția încrederii în cinste. Acești oameni ne ascundeau, împărțeau cu noi hrana lor și așa împuținată de război, riscând închisoarea, riscând Siberia! Peste tot ajungeam noaptea, ziua nu ieșeam deloc, ferindu-ne! Așa trăind destinul tragic al tătarului crimean, am ajuns la Dugunci, în casa hogii Iusuf Geafer.

(…) Acolo ieșeam doar noaptea ca să mai respirăm aerul curat din curtea casei acelei familii deosebite. Câteva luni am rămas la ei. Tocmai când ne hotăram să ne schimbăm locul am fost arestați" .[47]

Șocul arestării, ancheta, precum și nesiguranța în ceea ce privește viitorul sunt redate în cuvinte emoționante de aceeași tătăroaică crimeeană:

«De dimineață s-au adunat în fața casei câțiva civili, care-și lăsaseră mașinile la marginea satului (am aflat ulterior), cu pușile pregătite să ne împuște, au intrat în ograda preotului, încercuindu-ne! Frica a devenit șoc când ei au urlat:

- Coborâți în casă, unul câte unul!

Acum nu-mi pot aminti ordinea în care am coborât, din podul casei, era o odaie mare, cu scară, dar, speriată de urlete, m-am aruncat jos, fără să mai nimeresc scara…în fugă ne-au urcat în mașina care se afla în fața casei (între timp apăruse).

Poate patru, poate cinci inși cu automate se agitau, erau și ruși, deoarece am reținut vorbirea lor…apoi, în rusă ne-au poruncit, tot în urlete…Ziua nu mi-o amintesc, dar era în aprilie 1952, așa scrie în actul meu de judecată, act pe care l-am găsit târziu în arhivă.

A durat exact 8 (opt) ani fuga și traiul nostru în ascunzători în România prin podurile caselor primitoare ale tătarilor noștri…Copilăria mea trecuse, deja devenisem o domnișoară de 16-17 ani, ascunzându-mă prin tavane și beciuri…în această perioadă cumplită am învățat croitoria, coseam, croiam, torceam lână, croșetam dantele…când găseam o carte în limba turcă, citeam. Uneori mă jucam cu copiii familiilor care ne găzduiau, împrietenindu-ne repede. Oricât de greu era, preferam să ne ascundem, decât să fim prinși!

Eh…, așa, urcându-ne în mașinile lor, ca pe niște bandiți (parcă omorâsem pe cineva), fără să ne lase să vorbim între noi, ne-au adus în Constanța, într-un loc aproape de mare. Separându-ne, unul câte unul, ne-au închis. Așa de speriată eram, că am leșinat!

Toate interogările au fost în limba rusă, cu ofițeri ruși, doar hainele le erau civile.

Eu nu am văzut nici un român. Nu știu ce întrebări li s-au pus părinților mei, dar de la mine au vrut să afle ce vorbeau între ei părinții mei!

- Nu știu, am răspuns, în fața mea nu discutau…

După trei zile mi-au schimbat carcera și m-au dus alături de doamna Anife, lângă care era și fiica ei, Meryem Ozenbașli (doamna Anife era soția doctorului Amet Ozenbașli, personalitate a neamului), noi rămânând împreună două zile.

Apoi m-au închis în camera în care era mama. Ea mi-a spus:

- Să spui mereu: «nu știu, nu știu». Pe mine nu m-au bătut, nici tata, nici mama nu mi-au spus ce au suferit…Numai o dată, cam o jumătate de oră, m-au dus lângă tatăl meu, ca să spun ce știu eu despre pregătirile lor ca să fugă în Turcia… Am răspuns: «nu știu». Atunci am văzut cât de mult slăbise tata, părea supt, palid, ofițerii de lângă noi nu ne-au lăsat să ne privim ochi în ochi!

În închisoarea din Constanța, întâlnirea cu Meryem Ozenbașli, mi-a adus la cunoștință faptul că Dilaver, fratele ei, a fost și el arestat. De la doamna Anife am aflat că pe părinții mei i-au trimis la Moscova. Printre noi se mai găsea tanti Zore Memet, cu cei trei copii ai ei, cel mai mare de 14 ani, paturile noastre fiind suprapuse, pe noi nu ne-au amestecat cu românii, dar ziua când ieșeam în curte, am cunoscut o fată din București, mi-a spus numele ei, după eliberare eu am văzut-o și am cunoscut la ea pe un student din Iași, vărul ei, ei mi-au propus să mă căsătoresc cu el, dar eu am refuzat, spunându-le că îmi este greu să mă despart de părinți…

Am rămas în închisoare din aprilie 1952 pâna în octombrie-noiembrie 1952, încât trecuse vara. La plecare mi-au dat o valiză cu lucrurile mele și ale mamei mele».

Perioada de reeducare și de reintegrare în noua societate comunistă prin muncă este și ea relatată de către refugiata crimeeană de atunci:

«Oricât de mult ne-am dorit noi să rămânem la Constanța, sub controlul poliției, nu s-a putut, conform presupunerilor lui Dilaver, ne-au trimis la Brăila, unde locuiseră ei. Ne-au pus în tren pe mine, pe Meriem și pe Dilaver, în gara Brăilei ne-au întâmpinat soldați tineri, chiar unul era evreu, îl știu pentru că m-a urmărit mult timp, încât, chiar și acuma după 50 de ani, dacă l-aș vedea tot l-aș recunoaște!

(Enise Reșit era deosebit de frumoasă și chiar la 70 de ani mai păstra urmele acelei frumuseți). Ni s-a spus că «întocmirea actelor de trimitere în Rusia» va dura, de aceea trebuie să mai rămânem în România.

- Aveți unde să locuiți? ne-au întrebat la poliție.

Într-un glas am răspuns toți trei:

- Nu, nu avem unde, nu avem pe nimeni.

Acesta era de fapt adevărul. Pe unchiul Negip îl omorâseră (Fazal Hagi), cei care luptaseră alături de el în marele proces al patriei erau arestați, copiii lor erau părăsiți chiar de rude… la cine să mergem noi? Toți cei care ne ajutaseră, erau în închisoare!

Eu am cerut un loc în care să muncesc, ca să locuiesc. Polițiștii mi-au răspuns: «Îți vom da». Am stat toți trei într-o sală de așteptare din Securitatea brăileană, până am primit un act la mână. Ne-au spus: Mâine, voi fetele, mergeți la fabrica de biscuiți.

Locuința pe care ne-au dat-o era o magazie rece și întunecoasă, de fapt fusese depozitul unui evreu. Dar acel evreu ne-a adus o plapumă, două paturi

de fier, o sobă, ca să ne încălzim!

Aveam o vecină româncă, Angelica, eu m-am împrietenit cu ea, ne plimbam amândouă prin centrul Brăilei, în timpul nostru liber. Dilaver Ozeenbașli a muncit din greu la fabrica de fier, venea de acolo flămând și murdar, ne spunea doar nouă durerea lui:

- Ei, voi sunteți fericite, mâncați acolo și vă și încălziți, ba încă mai puteți să faceți și baie!

Într-una din zile, mi s-au umflat picioarele de reumatism, atunci, directorul fabricii, un turc din Tulcea, m-a internat în spital și tot atunci, acel evreu s-a prefăcut bolnav și s-a internat, sperând să mă cucerească, dar eu puteam să mă las ademenită?

Acolo, în Brăila, am locuit doi ani. Am găsit acolo pe tătarii noștri, pe doamna Mahgiube cu cei doi copii, Tuli și Güner. Soțul ei, domnul hoge Șaip, cunoscut cu numele de «poetul, patriotul, militantul din Albești», era arestat pentru activitatea lui patriotică, la ei stătuseră niște crimeeni, familia Ozenbașli (la arestare, preotul comunității tulcene era în Brăila, aducând ajutoare în bani familiei medicului Ozenbașli, cu ei am devenit rude). Am mai cunoscut pe doamna Șefika, pe fiul ei Iașar, pe Elmira, fiica ei, tătari crimeeni. Ne vizitam, ne descărcam sufletele îndurerate, ei deveniseră localnici, cu acte, pentru că se aflau printre români. Soțul ei, Kaysov, inginer textilist, devenit electrotehnician, s-a predat rușilor, despărțindu-se de familie cu cuvintele:

- Dacă e bine acolo, eu voi veni să vă iau!

N-a venit… de unde bine, de unde să revină!

Trăiau în condiții grele membrii familiei hogii Șaip, ea, doamna Mahgiube, muncea la fabrica de biscuiți, ajutată de același director turc din Tulcea… Ahmet.

Noi, la fiecare plecare din casă, chiar și la serviciu, aveam ca «escortă» același securist, același evreu…

Într-o zi am fost chemată la poliție, m-am dus cu frica în suflet, dar ei mi-au dat această veste:

- Ești căutată prin Crucea Roșie de sora mamei tale!

Spaima se interfera cu bucuria, gândindu-mă: oare pe unde voi fi surghiunită?

De la acea mătușă am aflat că mama i-a scris din Siberia, ca să mă caute pe mine… că Dilaver și Meryem se află în aceeași situație…(și părinții lor fuseseră deportați în Siberia).

Nu s-au putut împotrivi activităților desfășurate prin Crucea Roșie! Repede am rezolvat plecarea noastră în Rusia”.[48]

În ceea ce privește experiența dezrădăcinării și a deportării turco-tătarilor dobrogeni de către regimul comunist, o mărturie elocventă o aduce Sevghin Emin, deportată împreună cu sora sa geamănă de 4 ani, Birghin, și cu părinții la Bicaz:

“Tata, Emin, era locotenent în armata română, apoi prizonier la sovietici,

avea 10 ha în Dobrogea, iar mama, Lelibe, absolventă a Liceului industrial din Constanța. Am fost deportați eu și sora mea, părinții și 3 bătrâni (mama tatălui meu și socrii săi).

Tata fusese dat afară din armată. Am fost deportați în vagoane pentru animale, neîncălzite. Părinții mamei au fost izgoniți din casa lor din Constanța, str. G-ral George Manu, azi încă naționalizată, și așezați într-o baracă de la marginea satului.

Două surori mai mari ale mamei aveau soții arestați. Un frate era soldat în armata «neagră» ca fiu de moșier, iar doi frați erau plecați la studii în Turcia și nu s-au mai întors.

Mama tatălui, văduvă de război, noră de medic și primar, dr. Hakku din Hârșova, avea 35 ha la Grădina și era mult mai săracă decât părinții mamei. Călătoria noastră a durat trei săptămâni cu trenul până la Bicazul ardelenesc.Tata mai avea un frate ofițer, colonel în București, iar fiica lui, văduvă și ea de război, Meleki, avea o fetiță de 4 ani, Carmen. În prezent ele se află în Canada, alături de fratele și de unchiul lor, fugit prin Bulgaria, sub numele fals al unui prieten mort, în SUA. Tatăl mai absolvise înainte de război după studiile militare și Academia Comercială din București, lucrând la data deportării ca șef contabil la CFR. La Bicaz am stat 2 ani și jumătate după care ne-am întors cu toții la Constanța (…)[49]

În trenul celor pedepsiți de PCR, pornit pe făgașul curățirii societății de elementele burghezo-moșierești, mai erau moșieri, fabricanți, bătrâni, tineri, copii, femei, care coborau din tren să-și facă nevoile, la haltele rare. (…) Fiecare familie cobora în gara unde era repartizată când li se striga numele. La Bicazul ardelenesc, niște hambare mari constituiau lagărul celor pedepsiți la muncă silnică: se construia hidrocentrala V.I. Lenin și PC avea nevoie de brațe de muncă neplătite. Familiile deportate s-au adăpostit în aceste hambare, acoperindu-se cu pături. În suferința deportării, familia noastră s-a împrietenit cu familii românești, ca familia Georgian, cu care noi am rămas pentru totdeauna în legătură mai târziu la Constanța.(…).[50]

Câteva luni am stat în barăci.[51] La roabă munceau mama, tata și bunicul, cărând pietre cu vagonetele și punând șine pentru trenuri (tunelul căii ferate). Cele două bătrâne făceau de mâncare. Bunicul, Membet Septar, muncea la roabă și dacă nu-și făcea cota nu i se dădea de mâncare. Îl ajutau cei tineri ca să nu rămână în urmă…

Așa am trăit până când ni s-a acordat dreptul de a ne muta cu chirie în sat… Toți s-au mutat, noi am rămas în barăci… Tata făcea cursuri de electrician în șantier, mai erau de întreținut trei bătrâni și doi copii! Era un om care locuia la munte, Manole Blaju, venea rar în sat să-și vadă părinții, lumea îi zicea «nebunu» pentru că nu se supunea și plecase din sat ca să nu fie înscris cu forța în cooperativă, își ascunsese animalele în munți! Pe el l-au rugat părinții să ne închirieze casa, căci nimeni nu voia o asemenea familie mare. Manole nu a vrut, dar când ne-a văzut pe noi, gemenele, a fost cuprins de milă și a

spus: «cel care nu are Dumnezeu nu cere!».

Ne-a dat casa fără bani. El a adus vaca Joiana în grajd și a învățat-o pe mama cum să mulgă vaca, acest lapte cred că ne-a salvat… Curând tata a terminat cursul și a început să lucreze ca electrician iar mama a primit prin prietenii tatei de la CFR mașina ei de cusut. La Bicaz femeile coseau cu mâna… Printre noi se afla și un medic, dr. Roje, mama lui fiind franțuzoaică. El era doctorul oficial și prietenul neoficial al familiei noastre (…)

La întoarcerea în Constanța, multe lucruri se schimbaseră: nu mai aveam casa, mobila fusese „dată", nimic nu ne mai aparținea… Am luat-o de la capăt!

Locuiam în str. Călugăreni la nr. 34 și mama, obținând autorizația de a practica croitoria, a început să lucreze. CFR-ul nu l-a mai reprimit pe tata, care a fost nevoit să lucreze în agricultură. Eu și sora mea, Birghin, am mers la școală dar, din cauza originii sociale, ne-au despărțit și în liceu! Durerea deportării i-a răpus prematur pe bunicii din partea mamei».[52]

Lui Ibrahim Temo (1865-1945), medic, de origine albaneză, militant pentru cultura pan-turcică, membru al mișcării Junilor Turci, refugiat în Dobrogea datorită persecuțiilor sultanului Abdul-Hamid al II-lea, inițiator de organizații filantropice, profesor la Seminarul Musulman din Medgidia, fondator de reviste de cultură turco-tătare, i-a fost naționalizată casa. Mai înainte, Securitatea îi percheziționase casa și a vrut să-i confiște arhiva familiei și biblioteca. Soția sa a reușit însă să le ascundă și să predea o parte din documente legației Turciei.

Kadrie Nurmambet, «privighetoarea cântecului tătăresc dobrogean» își deapănă și ea câteva amintiri dureroase din vremea copilăriei într-un interviu cu doamna Güner Acmola:

„- Tatăl dvs. ofițer, cu rude ofițeri în armata română «veche», cum s-au descurcat, cum ați trăit în anii de după 23 august 1944?

- După anii frumoși ai copilăriei, ca fiică de ofițer, cu străbunici și bunici înstăriți, anii de după instaurarea comunismului ne-au zdruncinat și pe noi. Pentru cei doi copii ai lui, eu și fratele meu, Genghis, tata s-a angajat ca muncitor dulgher la Sovromconstruct, mama a murit repede, neputând suporta schimbările sociale, politice, economice. După absolvirea Liceului pedagogic românesc ca șefă de promoție, am urmat facultatea de Științe Juridice».[53]

Inginerul tătar Celebi Islean își amintește azi despre personalitatea hogii din Albești - Constanța, Șaip Abdula, născut la 15 septembrie 1913, originar din Crimeea, din capitala Akmescit (Simferopol), cu tatăl hoge cu studii la Istanbul, mama fiică de nobil tătar (mârza), militant pentru Crimeea și membru în comitetul condus de Negip Fazal, arestat la 17 aprilie 1952, în timp ce era hoge la Tulcea și care a scris poezii, piese de teatru.[54]

În 1952 au fost arestați medicul Ahmet Ozenbașli, mare personalitate politică și literară, originar din Ismail - Cadrilater, deportat în Siberia, și medicul Kadi Feuzi Ismail, 1890-1960, arestat în 1948 la Constanța.[55]

În continuare redăm câteva amintiri din închisoare ale unor detinuți turco-tătari, așa cum au fost ele păstrate în memoria familiilor lor.[56] Astfel, Negip Hagi

Fazal (1906-1948), eroul național tătar, ar fi spus la revenirea în celulă, după cumplitele torturi care i-au pricinuit decesul în numai 6 zile: “ Nu credeam că există așa de multe metode de schingiuire. Nu credeam că un om poate să reziste…” (dl. Bora, fiul).

Irstmambet Iusuf, colaborator al lui Negip Fazal, condamnat pe viață în lotul patrioților tătari, după 3 zile de torturi a trimis familiei un bilețel pe care scrisese: «Sabrie, te rog să dai revistele „Emel“ din pod». Dar dna Sabrie le arsese în ziua arestării soțului ei (relatarea aparține fiicei patriotului tătar, dna Neilufer).

Samedin Teufik ar fi spus după ieșirea sa din temnițele comuniste: « fiind mai în vârstă, cel mai greu sufeream carcera». Când era în libertate avea o vorbă: «România este țara românilor, Crimeea este țara tătarilor!» (relatarea aparține fiicei sale, dna Saver).

Într-o iarnă geroasă, la Gherla, Iusuf Geafer și Malik Cadâr s-au încălzit lipindu-se spate în spate. Întrebarea care-l frământa pe dl. Malik Cadâr era: «Unde a ascuns Negip Hagi Fazal tipografia revistei *Emel*?» (evocarea aparține fiului său, dl. Subotai).

Dl. Ali Osman Becmambet, azi singurul supraviețuitor turco-tătar al gulagului comunist din România, își amintește de perioada când se ascundea de poliția comunistă:

«- Piraye (soția), nu mai avem bani nici ca să plec să mă ascund. Peste 5 minute ne-a vizitat fiica dlui hoge Sali Menali, dra Sadet, care ne-a întins palma cu bani.

- Tata v-a trimis 500 de lei.

- Vezi Piraye, o strigă dl Ali, Allah nu ne-a uitat!» (mărturisirea aparține fostului deținut tătar), sau «În închisoare, te durea cel mai mult fapta ticăloasă a turnătorului. Cum eu am umblat ca un fugar, ca un proscris, fugind de oamenii Siguranței, în speranța că vor veni americanii, ca să ne salveze de ruși, nu puteam adormi decât după ce se linișteau câinii din lătratul lor lugubru…» (dl. Ali Osman Becmambet a fost condamnat la 20 de ani de muncă silnică pentru o «culpă» dublă, de naționalist tătar și om politic, membru PNȚ).

Prin anii 1954-1955, directorul închisorii din Aiud îl bătea pe hogea Șaip și urlând îl întreba: «- Unde este Allah al tău să te salveze?». După câteva ore de tortură greu de suportat, asumându-și riscul carcerei, hogea Șaip Veli Abdula ar fi spus: «Domnule Comandant, dumneata ești ateu cu vârful nasului, în timp ce noi am deslușit tainele credinței și ale științei!». De atunci directorul nu l-a mai bătut, dar de fiecare dată trecea pe lângă el înjurând (relatarea aparține dlui Șaip, din comuna Albești, județul Constanța, condamnat la 7 ani de muncă silnică).

Andrei Șerbulescu, alias Belu Zilber, devenit celebru ca urmare a procesului comunist fratricid al lui Lucrețiu Pătrășcanu din anii 1948-1954, își amintește în memoriile sale de tânărul hoge Edip, aflat închis împreună cu el în închisoarea de la Aiud:

«Edip, micul muftiu al Moscheei din București, un băiețel cu ochi bridați, era tare cumsecade. Cuviincios, serviabil, tăcut, exista printre puscăriași fără să fie observat. Nu supăra și nu înveselea pe nimeni. Era însă tătar și fusese condamnat la muncă silnică pe viață pentru Ajutorul Tătăresc. Atunci când Stalin a ordonat mutarea tătarilor din Crimeea în Siberia, unii s-au refugiat în Dobrogea. Tătarii de acolo i-au ajutat și au fost arestați ca trădători ai României. Mulți n-au mai ajuns la judecată.

Un grup, printre care și micul muftiu, a ajuns la Pitești. Singura mea discuție cu dânsul a fost despre semilună. Întrebându-l cum de se face că mahomedanii o au ca simbol, mi-a răspuns că Mahomed a realizat minunea de a despărți luna în două, ca apoi tot el s-o reconstituie. Cu candoare a adăugat: „Știu că d-voastră nu credeți în asta, dar noi credem".

Din copilărie mi-a rămas în suflet o mare simpatie pentru tătari. În cartea de citire era o poză care prezenta lupta lui Preda Buzescu cu Hanul tătarilor. Primul, bărbos, în zale, cu alți bărboși în spatele lui, celălalt, ras și cu un smoc de păr în vârful capului, despuiat până la brâu, cu alți tătari, la fel de costumați și frezați, îndărătul lui. Mie mi-a plăcut Hanul tătarilor, și nu Preda Buzescu. De atunci m-am simțit legat de neamul tătăresc, dovadă evidentă că, încă de mic, fusesem trădător. Poate de aceea micul muftiu, cu mutrișoara de copil cuminte, îmi era deosebit de simpatic.

Dar într-o zi s-a îmbolnăvit. Urmașii lui Tamerlan s-au dovedit foarte puțin rezistenți. Majoritatea au murit de boli curioase. Într-o zi, micul muftiu a început să meargă ținându-se de barele paturilor. Pe urmă nu se mai mișca din pat.

Într-o zi m-am apropiat de dânsul și l-am întrebat cum îi merge. În loc de mutrișoară, am văzut o față de carnasier, cu ochii injectați de sânge: „Du-te-n p… mă-tii!"

Singură temnița n-a fost suficientă pentru a scoate la suprafață firea adâncă. Cancerul a desăvârșit opera temniței. Micul muftiu a murit în chinuri, blestemând și înjurând pe toți care voiau să-l ajute.»[57]

Multe din procesele intentate unor membrii ai comunității turco-tătare au fost șubrede din punct de vedere al probelor, insuficient instrumentate, însă ele s-au soldat de fiecare dată cu sentințe aspre, fapt ce demonstrează că justiția comunistă a fost la fel de necruțătoare, fără să facă vreo discriminare etnică sau religioasă. Toate cele de mai sus, ca și multe alte exemple știute și neștiute, sunt o dovadă că și minoritarii turco-tătari din România, între care mulți intelectuali, au fost părtași alături de români și de reprezentanți ai altor minorități etnice la toate momentele dramatice ale istoriei acestei țări.

Bibliografie

Arhive

1. Arhivele Naționale Constanța, fond Inspectoratul General Administrativ Constanța, 1944-1953.
2. Ibidem, fond Prefectura Constanța, 1944-1948.
3. Ibidem, fond Inspectoratul de Politie Constanța, 1944-1950.
4. Arhivele Naționale Brăila, fond Poliția Portului Brăila, 1952-1953.

Lucrări generale

Cojoc, Marian, coord., *Rezistența armată în Dobrogea (1945-1960*), București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (INST), 2004.

Ioanițoiu, Cicerone, *Victimele terorii comuniste (arestați, torturați, întemnițați, uciși*), București, Editura Mașina de scris, 2002, vol.I-VII.

Ionescu, Ghiță, *Comunismul în România*, București, Editura Litera, 1994.

Memedemin Yașar și Memedemin E., coord., *Mișcarea națională a tătarilor crimeeni (evenimente, fapte, documente)*, Constanța, 1999 (volum apărut cu sprijinul UDTTMR).

Roske, Octavian, coord., *Mecanismele represive în România (1945-1989),* București, INST, vol.I (A-C), 2001, vol. II (D-G), 2002 și vol. III (H-M), 2005

Șerbulescu, Andrei*, Monarhia de drept dialectic*, București, Editura Humanitas, 1991.

Studii și articole

Acmola, Guner, "Rezistența tătară în Dobrogea", în *Experimentul Pitești-Reeducarea prin tortură*, ediția a III-a, 2002, Pitești, Fundația Culturală Memoria, filiala Argeș, p.371-376.

Ibidem, interviu cu Sevghin Emin, "Gemene de 4 ani deportate la Bicaz", în revista *Emel,* nr. 6, martie 2005, p.42-44.

Ibidem, interviu cu Kadrie Nurmambet, în revista *Emel*, nr.7, iulie 2005, p.32-35.

Ibidem, „Originea și evoluția problemei naționale a tătarilor", în revista *Emel*, an I, nr.4, p.14-16.

Banu, Aurel Cezar, „Minoritatea din România în timpul regimului comunist (1944-1989)", în *Caș*, nr. 1 (ianuarie), 2003, p. 3-4.

Ibidem, „Cultul musulman din România în timpul regimului comunist (1944-1989)", în *Dosarele istoriei*, nr. 9 (septembrie) 2003, „Cultele și sectele din România în timpul regimului comunist (1944-1989)", p. 56-60.

Ibidem, „Comemorarea deportării tătarilor crimeeni ("Surgun") (60 ani: 18 mai 1944 - 18 mai 2004). Memorie și uitare, trecut traumatic și istorie confiscată", în *Caș*, nr. 7 (iulie 2004), p. 3-4.

Ibidem, „Deportarea tătarilor crimeeni (Sürgünul) în arhivele sovietice", în *Caș*, nr.8 (august), 2004, p. 4.

Cojoc, Marian, „Regionala Marea - episod al rezistenței anticomuniste din Dobrogea (1948-1952)“, în *Timpul istoriei*, vol. II, volum îngrijit de Ioan Scurtu și Mihai Rădulescu, Universitatea din București, 1998, p. 332-340.

Coman, Virgil, „Mărturii documentare privind tătarii din Dobrogea (6 septembrie 1940 - 6 martie 1945)”, în revista UDTTMR, *Kara Deniz*, an XIV, nr. 129, decembrie 2002, p. 4 și 6.

Islean, Celebi, “Hogea, poetul, patriotul din Albești, Șaip Veli Abdula”, în revista *Emel*, an I, nr. 4, octombrie 2004, p.10-11.

Reșit Memet, Enise, „Destinul unei fete tătare din Crimeea“, partea I, p. 31-32, în revista *Emel*, nr.6, martie 2005, p. 31-32.

Ibidem, „Destinul unei fete tătare din Crimeea”, partea a II-a, în revista *Emel*, nr. 7, iulie 2005, p. 22-25.

Revista *Emel*, an I, nr.4, octombrie 2004, „Colțul deținutului politic”, p. 36.

Comunicări științifice

Cezar Aurel Banu, „Memorie, alteritate și reconstrucție identitară: minoritatea turcă și tătară din România în contextul societății post-comuniste (1989-2005)”, comunicare susținută la 17 martie 2005 la Universitatea Laval din Québec, Canada, în cadrul zilei de studii „Cadres de la mémoire sociale et les représentations des minorités en Europe Centrale et Orientale post-communiste“ (Cadre ale memoriei sociale și reprezentări ale minorităților în Europa Centrală și Orientală post-comunistă), organizată de Catedra de Cercetare a Canadei în Istorie Comparată și Memorie, condusă de profesorul titular și coordonatorul tezei mele de doctorat, Bogumil Koss, și la București, 13-14 mai 2005, în cadrul Colocviului internațional organizat de Agenția Universitară a Francofoniei (AUF), Biroul pentru Europa Centrală și Orientală București și de Catedra de Cercetare a Canadei în Istorie Comparată și Memorie, de la Universitatea Laval, Québec, Canada.

Ibidem, „Minoritatea turco-tătară din România în timpul regimului comunist (1944-1989)”, comunicare prezentată la colocviul cu tema „ Minoritatea turco-tătară din România între tradiție și modernitate (1918-1989)”, organizat la Facultatea de Istorie a Universității din București, 15 ianuarie 2003, cu sprijinul *Asociației Studenților de la Facultatea de Istorie (Erasmus*), al *Catedrei de Studii Turcice* de la aceeași facultate, al Ministerului Culturii, Departamentul Cultelor și al Uniunii Democrate a Turcilor și a Tătarilor Musulmani din România (UDTTMR), filiala București.

Ibidem, „Mémoire et oubli, passé traumatique et histoire confisquée: la déportation des Tatars de Crimée par le régime stalinien en mai 1944 (Memorie și uitare, trecut traumatic și istorie confiscată: deportarea tătarilor crimeeni de către regimul stalinist în mai 1944), prezentată la 2 noiembrie 2004, la Universitatea Laval din Québec, Canada, în cadrul zilei de studii organizate de Catedra de Cercetare a Canadei în Istorie Comparată și Memorie, cu tema „Les mémoires post-communistes et post-totalitaires“

(Memorii post-comuniste și post-totalitare).

Ibidem, „Comemorarea deportării tătarilor crimeeni. Memorie și uitare, trecut traumatic și istorie confiscată“, comunicare prezentată la sediul UDTTMR - București, la 18 mai 1944, cu ocazia celei de-a 60-a comemorări a deportării tătarilor crimeeni (simpozion comemorativ).

[1] În ceea ce privește alterarea identității etno-confesionale a turco-tătarilor din România în vremea regimului comunist, precum și despre eforturile acestei minorități de redefinire a identității sale, în contextul societății românești post-comuniste, a se vedea Cezar Aurel Banu, „Memorie, alteritate și reconstrucție identitară: minoritatea turcă și tătară din România în contextul societății post-comuniste (1989-2005)”, 17 martie 2005, Universitatea Laval din Québec, Canada și București, 13-14 mai 2005; Ibidem, „Minoritatea turco-tătară din România în timpul regimului comunist (1944-1989)”, comunicare prezentată la colocviul cu tema „Minoritatea turco-tătară din România între tradiție și modernitate (1918-1989)”, organizat la Facultatea de Istorie a Universității din București, 15 ianuarie 2003; articolele „ Minoritatea din România în timpul regimului comunist (1944-1989)”, în *Caș (Tânărul*), nr. 1 (ianuarie), 2003; „Cultul musulman din România în timpul regimului comunist (1944-1989) în *Dosarele istoriei*, nr.9 (septembrie 2003), „ Cultele și sectele din România în timpul regimului comunist (1944-1989)”.

[2] În ceea ce privește contextul istoric care a condus la deportarea masivă a populației tătare crimeene de către Stalin, în mai 1944, a se vedea articolele publicate în revista Uniunii Democrate a Turcilor și Tătarilor Musulmani din România (UDTTMR), *Caș (Tânărul*): Cezar Aurel Banu, “Comemorarea deportării tătarilor crimeeni (“Surgun“) (60 ani: 18 mai 1944 - 18 mai 2004). Memorie și uitare, trecut traumatic și istorie confiscată“, în nr.7 (iulie 2004), ibidem, “Deportarea tătarilor crimeeni (Sürgünul) în arhivele sovietice”, nr. 8 (august 2004), precum și comunicările: „Mémoire et oubli, passé traumatique et histoire confisquée: la déportation des Tatars de Crimée par le régime stalinien en mai 1944“ (Memorie și uitare, trecut traumatic și istorie confiscată: deportarea tătarilor crimeeni de către regimul stalinist în mai 1944), prezentată la 2 noiembrie 2004, la Universitatea Laval din Québec, Canada, Memorie și uitare, trecut traumatic și istorie confiscată“, prezentată la sediul UDTTMR - București, la 18 mai 1944.

[3] În acest sens a se vedea, Güner Acmola, *Cartea iertării* (1999), precum și articolele „Experimentul Pitești- Reeducarea prin tortură”, ediția a III-a, 2002, Pitești, Fundația Culturală Memoria, filiala Argeș, Ibidem, “Rezistența tătară în Dobrogea”, p. 371-376, *Cuget liber*, Constanța, 21 mai 1992, „Tătarii nu-și uita eroii“ și *Observator,* 23 noiembrie 1999, „Rezistența anticomunistă tătară în Dobrogea“; Ibidem, revista *Emel*, an II, nr. 4, p. 14-16, „Originea și evoluția problemei naționale a tătarilor“.

[4] „Experimentul Pitești – Reeducarea prin tortură”, ediția a III-a, 2002, Pitești, Fundația Culturală Memoria, filiala Argeș, Güner Acmola, “Rezistența tătară în Dobrogea”, p. 376.

[5] *Mișcarea națională a tătarilor crimeeni (evenimente, fapte, eroi*), traducere și coordonare prof. E. si Y. Memedemin, 1999, Constanța, p. 38-40, Addenda.

[6] Cicerone Ioanițoiu, *Victimele terorii comuniste (arestați, torturați, întemnițați, uciși*), București, Editura Mașina de scris, 2002, vol. I-VII.

[7] Octavian Roske, coord., *Mecanismele represive în România (1945-1989),* București, INST, vol.I (A-C), 2001, vol. II (D- G), 2002 și vol. III (H-M), 2005.

[8] Marian Cojoc, coord., *Rezistența armată în Dobrogea (1945-1960*), București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (INST), 2004.

[9] Document nr. 28, Proces verbal al Direcției Regionale de Securitate Constanța, încheiat de lt. Gheorghe Mihailă privind cercetările lotului nr.2 al ”bandelor subversive teroriste din Regiunea Dobrogea în frunte cu preot Mihăilescu, Jarnea Dumitru, scriitor Alexandru Popescu Scărișoranu, doctor Apostol Paul “, p. 114-126; document nr. 37, 1949, octombrie 13, Sentința nr. 553/1949 pronunțată de Tribunalul Militar Constanța asupra lotului al doilea, în frunte cu preotul Dumitru A. Mihăilescu“, p. 175-199.

[10] Ibidem, document nr. 97, 22 iunie 1960, Proces verbal de interogatoriu al învinuitului Tudor Petre din comuna Ciocârlia, p. 391-394.

[11] Revista UDTTMR, *Kara Deniz (Marea Neagră*), an XIV, nr.129, decembrie 2002, Virgil Coman, „Mărturii documentare privind tătarii din Dobrogea (6 septembrie 1940-6 martie 1945)”, p. 4.

[12] În legatură cu acest decret precum și cu operațiunea de organizare și de deportare a tătarilor crimeeni, a se vedea pe larg, cele două articole publicate de mine în ziarul *Caș (Tânărul)*.

[13] Virgil Coman, “ Mărturii documentare privind tătarii din Dobrogea (6 septembrie 1940-6 martie 1945)”, p. 4.

[14] Ibidem.

[15] ANIC, fond Inspectoratul General Administrativ Constanța, dosar 8/1944, f.7.

[16] ANC, fond Inspectoratul General Administrativ Constanța, dosar 8/1944, f.7.

[17] Ibidem, dosar 35/1945, f.45.

[18] Ibidem, f.39.

[19] Ibidem, fond Prefectura Constanța, dosar 298/1945, f.22.

[20] Ibidem, f.39.

[21] ANIC, fond Inspectoratul de Poliție Constanța, dosar nr. 133/1945-1947, f.110.

[22] Ibidem, f.111.

[23] Ibidem, fond Prefectura Constanța, dosar nr.1/1945, f.491.

[24] Ibidem, BARAI. Fond 2, dosar 928, f.148.

[25] Ibidem, fond XII, dosar 487, vol. III, f.99.

[26] Ibidem.

[27] Ibidem, f.152.

[28] Arhivele Naționale Brăila, fond Poliția Portului Brăila, dosar 206 A/1947-1948, f.105-106. A se vedea și *Dosarele istoriei*, an VIII, nr.9 (85), 2003, „Credințe și credincioși în România comunistă“, Cezar Aurel Banu, p.56-60, „Cultul musulman din România (1945-1989)“.

[29] Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, București, Editura Litera, 1994, p. 217.

[30] Güner Acmola, „Rezistența tătară din Dobrogea”, in *Emel*, nr.3, p. 3.

[31] Această instituție de tradiție, de învățământ religios, a fost închisă definitiv de comuniști în 1967. Clădirea ei a fost utilizată până în 1990 în alte scopuri.

[32] *Emel (Ideal*), nr.1, ianuarie 2004, p. 32.

[33] Ibidem, f.49.

[34] Ibidem, f.54.

[35] Ibidem.

[36] Ibidem, f.137-150.

[37] Ibidem.

[38] Ibidem.

[39] Ibidem, dosar 2280, vol.II, f.22.

[40] Ibidem.

[41] Ibidem, f.23.

[42] Ibidem, f.58-59.

[43] Ibidem, f.130.

[44] Ibidem, dosar 2280, vol.I, f.10-11; Marian Cojoc, „Regionala Marea - episod al rezistenței anticomuniste din Dobrogea (1948-1952)", în *Timpul istoriei*, vol. II, volum îngrijit de Ioan Scurtu și Mihai Rădulescu, Universitatea din București, 1998, p.332-340).

[45] Enise Reșit Memet, „Destinul unei fete tătare din Crimeea", partea I, p. 31-32, în revista *Emel (Ideal*), nr.6, martie 2005, p. 42-44.

[46] Ibidem, p. 23.

[47] Ibidem, partea a IIa, nr. 7, iulie 2005, p. 22-23.

[48] Ibidem, p. 24.

[49] Ibidem, p. 42.

[50] Ibidem, p. 43.

[51] Ibidem.

[52] Güner Acmola, interviu cu Sevghin Emin, "Gemene de 4 ani deportate la Bicaz", p. 42-44, în revista *Emel (Ideal),* nr. 6, martie 2005.

[53] Güner Acmola, „Kadrie Nurmambet", în revista *Emel*, nr.7, p.32-35, iulie 2005.

[54] Celebi Islean, "Hogea, poetul, patriotul din Albești, Șaip Veli Abdula, p. 10-11, în revista *Emel*, an I, octombrie 2004. A se vedea și articolul doamnei Güner Acmola, „Originea și evoluția problemei naționale a tătarilor", în ibidem, p. 14-16.

[55] A se vedea revista *Emel*, an I, nr. I, octombrie 2004, p. 31-32.

[56] Ibidem, „Colțul deținutului politic", p. 36.

[57] Andrei Șerbulescu*, Monarhia de drept dialectic*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 108-109.

Ana-Maria Mihaela Galeteanu, 16 ani
Liceul de Arte Plastice Nicolae Tonitza, București